Murodjonova Latofat Farhodjon qizi

FarDu, ingliz tili kafedrasi magistranti

e-mile: latofatlatofat98@gmail.com

Tojiboyev Isakjon Madolimovich

FarDu xorijiy til va adabiyot yo'nalishi,

ingliz tili o'qitish metodikasi o'qituvchisi

O’zbek va ingliz tillarida ishlatilinuvchi paralingvistik vositalarning muloqotdagi o’rni va ahamiyati

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek va ingliz tillarida ishlatiladigan paralingvistik vositalarning muloqot jarayonidagi ahamiyati, vazifasi va xalqlar orasidagi madaniyatiga ta’siri haqida fikr yuritilinadi.

Annotation: This article discusses the importance of paralinguistic tools used in the Uzbek and English languages in the process of communication, their function, and their impact on the culture of peoples.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение паралингвистических средств, используемых в узбекском и английском языках в процессе общения, их функции и влияние на культуру народов.

Tayanch so’z va iboralar: paralingvistika, imo-ishora, kompetensiya, taqlid, mimika, paratil, muloqot.

Key words and expressions: paralinguistics, gesture, competence, imitation, mimicry, paralanguage, communication.

Ключевые слова и выражения: паралингвистика, жест, компетенция, подражание, мимика, параязык, общение.

Paralingvistik elementlar muloqotning bir qismi bo'lgan va yuzma-yuz og'zaki xabarga hamroh bo'lgan kulish, yig'lash, imo-ishoralar, taqlidlar va boshqalar kabi tilga oid bo'lmagan elementlar yig'indisidir. Yozma matnlarda xabarlarni ta'kidlash uchun paralingvistik elementlar ham qo'llaniladi. Tinish va ifoda belgilari yozma tilning paralingvistik vositalaridir.

Kulgi, yig'lash, mimika, xo'rsinish yoki imo-ishoralar kabi elementlardan foydalanish lingvistik kompetensiyani to'ldirishda muhim ahamiyatga ega. Bular suhbatdoshga o'z his-tuyg'ularni ko'rsatishga, nutqqa yanada urg'u berib kuchaytirishga, xotirjamlikni yetkazish va boshqalarga yordam beradi.

Boshqa paralingvistik elementlar sukunat, havoning shovqini, suvning shovqini, turli belgilarning ovozi, musiqa va boshqalar ham muloqot jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Muloqot bir qator elementlarni o'z ichiga oladi va ular nafaqat og'zaki elementlardir. Noverbal komponent verbal komponent bilan birgalikda aloqani tashkil qiladi. Muloqotning 90% dan ortig'i og'zaki bo'lmagan elementlar orqali amalga oshiriladi, chunki biz og'zaki muloqot orqali 7%, paralingvistik muloqot orqali 38% va kinesik muloqot orqali 55% aloqa qilamiz.

Notiqlik nutqida paralingvistika katta ahamiyatga ega, chunki suhbatdosh nutq paytida mukammal diksiyaga ega bo'lishi mumkin, lekin agar u paralingvistik elementlardan foydalanmasa, uning notiqligi yetarlicha samarali bo'lmaydi. Siz o'zingizning nutq ifodangizni ko'rsatishingiz kerak, chunki notiqlikning maqsadi nafaqat og'zaki, balki tanada ham til bilan gaplashish orqali diqqatni jalb qilish, tinglovchilarni ishontirish juda muhim.

Nazariy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, aloqaning ikki turi va aloqaga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan ba'zi vositalari mavjud. Turlari og'zaki va og'zaki bo'lmagan aloqa vositalaridir. Og'zaki muloqot butunlay og'zaki nutqqa asoslanadi, noverbal muloqot esa paralingvistik xususiyatlarni, tana tilini o'z ichiga oladi. Paralingvistik til suhbatni tabiiy va tushunarli qilish uchun yuz ifodalari, tana tili, imo-ishoralar, ko'z harakatidan foydalanadi. Ba'zi joylarda u ovoz balandligi, prosodiya, ovoz tembri,

intonatsiya kabi usullardan foydalangan holda ma’lumot yuboruvchi vokal deb ham ataladi.

Paralingvistik xususiyatlar deyarli har bir tilda tez-tez va faol qo’llanishiga guvoh bo’lamiz. Ham do’stona, ham erkin muloqot muhitini yaratish uchun og’zaki bo’lmagan muloqot va paralingvistik xususiyatlar muhim ahamiyatga ega. Og’zaki nutq uslubidagi har bir muloqot hissiyotlar yoki his-tuyg’ularni ifodalash uchun paralingvistik vositalarni talab qiladi va ma’lumotni aniq yuboradi. Ba’zi hollarda noverbal vositalar og’zaki muloqot bilan birgalikda yoki uning tarkibiy qismlaridan biri sifatida umumiy o’rganilgan, ammo bu noverbal vositalarning nutqdagi o’rni va mazmuni to’liq o’rganilgan degani emas. Chunki, noverbal vositalarni bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilish har ikki tilning milliy va o’ziga xos xususiyatlarini, o’sha tilning madaniyatini tushunishni, o’rganilayotgan tildagi noverbal vositalarni ham yaxshi o’zlashtirishni talab qiladi. Ko’plab tilshunos olimlar bu til sohasida ishlagan va hozir ham ishlamoqda va ko’plab muvaffaqiyatli yutuqlarga erishishgan. Misol uchun, Los-Anjelesdagi Kaliforniya universitetining psixologiya bo’yicha faxriy professori Albert Mehrabian og’zaki va og’zaki bo’lmagan xabarlarning nisbiy ahamiyati haqidagi nashrlari bilan mashhur. Uning “7% -38% -55% qoidasi” ning nomuvofiq xabarlari bo’yicha topilmalari ma’lum, bu so’zlarning nisbiy ta’siri, ovoz ohangi va gapirish paytida tana tiliga tegishli foizlardir. Albert Mehrabianning “7-38-55” muloqot modeliga ko’ra, muloqotning atigi 7 foizi so’zlar orqali amalga oshiriladi; qolgan 38% ohang va ovoz orqali, 55% esa biz foydalanadigan tana tili orqali amalga oshiriladi. [1] Uning ishi asosan muloqotimizni soddalashtirishga qaratilgan edi va u bu juda paralingvistik xususiyatlar bilan oson[2]. Misol tariqasida, kinesika-tana tili, haptika-tegish, proksemik-bo‘shliq, paratil-vokallik, imo-ishora tili-audio/vizual va xronomiksit yordamida biz xohlagan suhbatni o‘tkazish juda oson. Darhaqiqat, biz

[1] Mehrabian, Albert / Silent messages// London, England; New York, New York: Routledge. 2017, ISBN 978-1-351-30871-7.

[2] “Fan va ta’lim” ilmiy jurnali, 2020 yil dekabr / 1-jild 9-son, www.openscience.uz322

ularni kundalik nutqimizda tez-tez ishlatamiz, lekin alohida e'tibor bermaymiz. Ko'p hollarda, kimdir bilan gaplashayotganda biz beixtiyor ba'zi harakatlarni amalga oshiramiz va buni hech qachon tan olmaymiz. Shunga qaramay, bizga qarab, tinglayotgan odamlar buni avtomatik ravishda tushunadilar. Shuning uchun elektron pochta xabarlari - telefon qo'ng'iroqlariga qaraganda kamroq samarali va hatto telefon qo'ng'iroqlari - video qo'ng'iroqlarga qaraganda unchalik samarali emas. Ular orasida yuzma-yuz uchrashuvlar muloqotning samarali usuli bo'lgani uchun doimo talabga ega. Mehrabian nazariyasiga amal qilib, "Bugun qandaysiz?" degan savolga turlicha javoblarni ko'rib chiqamiz. Odatda biz "men yaxshiman rahmat" deymiz, ya'ni men yaxshiman. Ammo agar biz buni baland ohangda aytsak yoki uni tagiga chizilgan xabarlar bilan aytsak, bu "men sizdan yoki biror narsadan juda g'azablanganman" degan ma'noni anglatadi. Yuzdagi "g'amgin his-tuyg'ular bilan yaxshi" deyish odatda "Men yaxshi emasman, lekin men sizga shunchaki yaxshiman deb aytyapman" degan ma'noni anglatadi. Ba'zi mimikalarni ko'rsatishning o'zi kifoya. Odatda odamlar taklifni yoqtirmasa yoki rad qilganda qoshlarini ko'taradi. Ko'p hollarda ko'zlarni yopish va ochish rozi bo'lishni anglatadi. Bir ko'zni yumish "OK" ya'ni fikringizga qo'shilaman yoki roziman deyishlikning ifodasidir.

Nazariy jihatdan, ovoz balandligi ko'pincha hayotiy ma'lumotlarni yuboradi va u ham paralingvistik xususiyat sifatida qaraladi. Psixologiyaga ko'ra, juda sekin gapirish hayajonlanishni anglatadi, baland ovozda gapirish charchoq haqida ma'lumot beradi, tez gapirish asabiylashish tuyg'usini anglatadi, juda sekin va ehtiyotkorlik bilan gapirish qo'rquvni, ikkilanib gapirish esa g'azablanishni anglatadi. jilmayish, qoshimizni ko'tarish, qovog'imizni burish kabi harakatlar ham ma'lumot shakllari bo'lib, ular tananing paralingvistik xususiyatlari deb ataladi. Qo'llarni kesib tashlash, qo'llarimizni tirnash kabi holatlar ham (chalkashlik yoki tushunmaslikni ko'rsatadi) imo-ishoralarning bir turiga kiradi. Shuni eslatib o'tish joizki, muloqot samaradorligining 93 foizi tana tili bilan belgilanadi. Chunki og'zaki bo'lmagan xabarlar hissiyotlar yordamida muloqot qiladi va ularni yashirish va ongli ravishda

nazorat qilish qiyin. Shunday qilib, insonlarning his-tuyg'ularining aniq ko'rsatkichlari noverbal vositalarda o'z aksini ko'rsatadi. Xulosa qilish kerakki, paratil vositalari muloqotning tashkilotchisidir. Rasmiy va norasmiy uslub ularni talab qiladi.

Shunday qilib, zamonaviy tilshunoslikda muloqot jarayonlarining tuzilishi va borishiga umumiy nazariy qiziqish bilan bog'liq holda ham, amaliy jihatdan ham (nutq ta'siri, nutqdan hissiy holatni tan olish va boshqalar) paralingvistikaga katta e'tibor beriladi. Ya'ni, paralingvistikaning kompetensiyasi nutq tovushi, uning fonetik ko'rinishi bilan bog'liq bo'lgan ma'lumotlarni uzatishning barcha usullarini o'z ichiga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mehrabian, Albert / Silent messages// London, England; New York, New York: Routledge. 2017, ISBN 978-1-351-30871-7.

2. "Fan va ta'lim" ilmiy jurnali, 2020 yil dekabr / 1-jild 9-son, www.openscience.uz322

WORDLY KNOWLEDGE